

Орест БОСАК

АКТИВІЗАЦІЯ РОБІТНИЧОГО РУХУ І МАСОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На основі численних джерел показані різні напрями революційно-демократичного руху: боротьба робітників проти експлуатації, боротьба селян проти залишків кріпацтва, національно-визвольний рух. Визначними проявами цієї боротьби були кровопролитні події у Львові, масові аграрні страйки, бориславський страйк, боротьба за український університет у Львові, рух за реформу виборчого права і права українців.

Дана тема не втрачає своєї наукової актуальності, оскільки йдеться про перегляд усталених оцінок ролі соціал-демократії в робітничому русі. Характерною рисою радянських досліджень була упередженість щодо ролі УСДП, яка розцінювалася як п'ята колона в цьому процесі. Глибоке вивчення активно залучених до наукового аналізу джерел та віднайдення нових матеріалів (зокрема архівних) дає підставу твердити, що правдива роль УСДП повинна бути визнана як сила активізуюча і позитивна, а не деструктивна в соціальних процесах початку ХХ ст.

Австрійський уряд і пануючі класи, нещадно експлуатуючи трудящих, позбавляли їх значних політичних прав. Це підтверджує склад депутатів Галицького сейму. Так, у 1905 р. в крайовому сеймі із 161 депутата було 92 шляхтичі і лише 10 селян [24, 42]. У його складі не було жодного робітника або ремісника, жодного народного вчителя. Сучасний польський історик В.Найдус підкреслює, що в Галичині існувала своєрідна ієрархія національного гніту: "...польський народ в Австрії був пригніченим народом, але польські імущі класи в Галичині в свою чергу пригнічували українців" [13, 72].

Початок століття відзначений дальшим зростанням страйкового руху. Якщо з 1894 по 1900 рр. в Галичині відбулося 72 страйки, в яких брало участь 14 тис. робітників, то за чотири роки (1900-1904) тут відбулось уже 143 страйки, в яких взяло

участь 40 тис. робітників [37, 225]. У цих страйках, які мали не економічний, а політичний характер, спільно виступали українські, польські та єврейські робітники. Провідну роль у страйковому русі відігравали робітники Львова, який був економічним і політичним центром краю. Із 24 страйків, які відбулися в 1901-1902 рр. в Східній Галичині, 11 припадало на Львів [19, 64]. Особливо потужні виступи відбувались у Львові під час святкування 1 травня. У Лисиничах біля Львова [IV, 52] 1901 року зібралось близько 3 000 осіб.

Значні події відбулися у Львові через рік під час першотравневих маніфестацій. Головна демонстрація почалася зранку на Стрілецькій площі, де відбулись збори кількох тисяч трудящих. Український соціал-демократ М.Ганкевич у промові “викривав Росію, порядки в ній, висловив співчуття бунтуючим студентам” [I, 12]. У Львові перестали виходити газети, припинився рух трамваїв. Бойовий настрій мас наростав. У травні розпочали страйк львівські будівельники. Майже щодня проходили мітинги і демонстрації страйкуючих робітників. 2 червня 1902 р. почалися вуличні бої робітників з поліцією і жандармерією [II, 40, 41]. Лише за допомогою військ власті жорстоко розправилися з робітниками. В ході цих боїв були вбиті, поранені і багато ув'язнених.

“Це є доказом того, – писалося у листівці робітничого профоб'єднання, виданій до 10-ї річниці барикадних боїв робітників-будівельників з австрійською жандармерією у Львові – що робітник у теперішньому капіталістичному устрою мусить бути завжди і всюди готовим до жертв для суспільства, при цьому до жертв великих, на які лише людина-герой здатна” [III, 108].

Похорон жертв 2 червня перетворився на потужну демонстрацію протесту робітників проти кривавого терору уряду. Червневі події у Львові свідчили про зростання сили українських соціалістів, один з лідерів яких С.Вітик, був серед організаторів мітингів. “Факти Львівських подій настільки ясні, очевидні і недвозначні, що навіть міністр-прем'єр з похвалою згадував львівських соціалістів, з признанням згадував про тов. Вітика” [11, 4], – писала газета українських соціал-демократів “Воля”.

На початку ХХ ст. посилюється рух трудящих мас села, насамперед сільськогосподарських робітників. Дії селян були спрямовані проти поміщицького землеволодіння, політичного безправ'я, проти залишків середньовіччя на селі. Спорадичні і неорганізовані акції сільськогосподарських робітників і сільської бідноти, єдиним джерелом існування яких були заробітки по панських дворах і фільварках, згодом переросли в організований страйковий рух за збільшення заробітної плати і поліпшення побутових умов.

Страйк, який почався в червні 1902 р. у Львівському і Перемиському повітах, у липні-серпні охопив 660 сіл, 26 повітів Східної Галичини [7, 85]. “Страйкуючі вимагають, щоб з ними обходилися як з вільними людьми, – писала газета “Воля”; – страйкуючі хочуть користуватися конституційними правами для покращення своєї долі, вживати громадянські права, свободу зібрань, свободу організацій, пізнати, яку ціну має для них вибраний ними самими депутат, яку ціну має представник їх волі, їх потреб та інтересів” [2, 2-3].

Та страйкарі не лише не виходили на роботу, але й підпалювали фільварки, двори, ліси [19, 103]. В цій ситуації чимало суспільно-політичних діячів виїжджали в страйкуючі села “для навчання селян і ведення страйку в рамках закону”. Депутати парламенту закликали поводитися спокійно, не чинити ніяких насильств.

Українські соціал-демократи були серед найактивніших. У промові “Аграрні страйки” Я.Остапчук відзначив, що “не тільки українські, але й польські соціал-демократи були на полі боротьби і прагнули направити страйк на належний шлях” [36, 2]. Польський соціал-демократ І.Дашинський наголосив: “Нам український селянин надто дорогий, щоб ми його для якоїсь і чиєїсь фікції штовхнули на страйк, хоча б ми і наразилися на непопулярність, бо не будемо демагогами!” [26, 1].

С.Вітик виступав за організованість: “Звертаю увагу, що страйк не є нашою останньою метою, є не тільки засобом до мети і якщо цей засіб використовується з результатом, то слід насамперед організуватися, а якщо буде організація, то і сила

буде” [26, 1]. С.Вітик велику увагу і багато часу приділяв проблемам селянських страйків. У праці “Що далі робити?” він з одного боку застерігає, що страйк не є єдиним і найкращим засобом на всі болі народу, оскільки страйк – це гаряча війна, в якій густо впадуть жертви. Але там, “де нема ніякого порятунку, де гнобителі глухі і кам’яного серця, де кривда і розбій, визиск не має встріму і кінця, де гине потоптаний люд, там кождий шануючий себе чоловік мусить розпочати війну” [18, 3]. С.Вітик пропонує конкретний засіб: на зразок міських робітників закладати по селах такі товариства, які “будуть служити лиш для оборони сільських робітників, бо їм ніхто інший не допоможе, лиш вони самі мусять собі допомагати і ні на кого не сподіватись” [18, 57]. Розробляючи проблему тактики селян під час страйку, С.Вітик трохи пізніше приходить до висновку про взаємовиручку різних верств сільського населення. “Багатші селяни повинні прийняти до себе тих, що страйкують, повинні давати їм підмогу, бо вони на страйку нічого не тратять, бо страйк проти них не йде” [4, 15].

Незважаючи на поліцейські репресії, більшість страйків закінчилися перемогою селян. Поміщики змушені були збільшити оплату праці батракам удвічі. Ці страйки, за висловом С.Вітика, “засвідчили, що в масі робочих людей лежить утаєна велика сила, яка робить з селянина велета, показали, що працю цього велета треба шанувати” [18, 37]. Страйки показали силу і організованість українського селянства в його боротьбі за визволення, вони показали, що в такий спосіб може нарід руський стати властителем всієї землі в краю” [17, 49]. За словами В.Будзиновського, “національно свідомі богачі... всі стояли за страйкарями” [1, 82]. Всі вони допомагали стайкарям продовольством і коштами.

Ці аграрні страйки в Східній Галичині, писала польська соціал-демократична газета “Narzęd”, “як розлив Нілу, що оживлював всю орну землю Єгипту, наводнив всю Червонну Русь ідеєю класової боротьби” [21, 1]. У 1904 році почалася нова масова хвиля страйків робітників. На початку року страйкували робітники Львова, Борислава, Ходорова, Перемишля,

Коломій, Станіслава, в червні-липні – 8 тис. нафтовиків Бориславського басейну. Для придушення страйку уряд направив до Борислава війська. І все-таки страйкуючі робітники добились від підприємців задоволення частини своїх вимог [8, 157-161]. А галицькі соціал-демократи, за оцінкою газети “Naprząd”, повинні були в цьому страйку “постаратись про те, щоб надати йому новітніх організаційних форм, щоб це не був варварський “бунт”, а розумна економічна боротьба” [27, 1].

Виявом загострення суперечностей у Галичині була також боротьба за український університет у Львові, який би мав стати важливим засобом розвитку національно-політичного руху. Як підзначає С.А.Макарчук, ідея створення українського університету була висунута в липні 1899 р. на вічі у Львові [12, 89]. Вона була підхоплена широкими верствами українського суспільства. Українські соціал-демократи були гарячими поборниками відкриття українського університету. Так, у листопаді 1901 р. відбулося зібрання майже 500 соціалістів, з промовою про відкриття українського університету виступив М.Ганкевич [I, 4a]. Університетська справа стала однією з найважливіших проблем культурного і суспільного життя українців Галичини. Студенти вимагали відкрити нові українські кафедри, дозволити вести офіційну документацію також українською мовою, приносити присягу рідною мовою. Упродовж років тривали сутички, обурення, виступи, непорядки, сецесії тощо. В 1907 р. українські професори університету виступили з протестом проти акції професорів-поляків, які заявили, що львівський університет є суто польський і протестували проти утравкізації. В заяві професорів-українців підкреслювалось, що утравкізм Львівського університету запроваджений актом 1871 р., що вони не зречуться цього аж до заснування окремого руського університету у Львові [VI, АРК. 56-57]. Боротьба за український університет тривала і в наступні роки.

Загострення класової боротьби і суспільно-політичний рух на початку ХХ ст. свідчили, що період відносно мирного розвитку відійшов у минуле. Іван Франко у зв'язку з революційними подіями в Росії закликав галицьку молодь “...навчитися чути

себе Українцями – не галицькими, не буковинськими Українцями, а Українцями без офіційних кордонів” [16, 11–12]. В цьому листі І.Франко звертається до галицької молоді з закликком до цілісної праці на всеукраїнських засадах.

У ряді міст Галичини під впливом російської революції відбулися збори трудящих і демонстрації [28; 29; 30, 1]. Лідер українських соціал-демократів М.Ганкевич на народних зборах у Львові заявив щодо “кривавої неділі” у Петербурзі: “Ця подія нас вчить і наповнює нас тим глибоким переконанням, що дні царату очевидно вже пораховані!” [38, 1]. Він наголосив, що “Теперішні події в цараті – початок великого руху, це дальше продовження Великої французької революції, це дальше продовження 1848 року” [22, 10].

Першотравневі святкування пройшли під лозугами восьмигодинного робочого дня, загального виборчого права, міжнародної солідарності пролетаріату і засудження мілітаризму.

У Львові в демонстрації взяло участь понад 20 тис. чоловік. Серед 50 транспарантів були і такі: “Геть самодержавство!”, “Хай живе Українська республіка!”, “Хай живе Польська республіка!” [31, 1]. Значні першотравневі демонстрації відбулися в Коломиї, Тернополі та інших містах [32, 1; 33, 1].

Все більше в Галичині розгортався страйковий рух. Порівняно з 1900 р. кількість підприємств, охоплених страйками в 1905 р., зросла майже в 4 рази, а кількість страйкуючих – більше, ніж утричі. В усі часи в страйках переважали економічні вимоги, хоча робітники висували і вимоги політичного характеру. К.Каковський зазначив таку закономірність: якщо в 1895–1899 рр. політичні вимоги страйкуючих становили 4,8% усіх вимог, а в 1900–1904 рр. – 11,1%, то в період 1905–1907 рр. вони досягли 16,5% [7, 108].

Могутнім був страйк будівельників Львова, що проходив з 10 по 31 липня 1905 року. Виступ закінчився перемогою страйкуючих, значними поступками підприємців [6, 158]. Лідер ППСД І.Дашинський з цього приводу звертався до робітників: “Створіть організації і доб’єтесь більшого!” [39, 2].

Керівниками та організаторами мітингів і демонстрацій, страйкової боротьби були соціал-демократичні партії. Так, 10 липня 1905 р. у Львові відбувся мітинг, на який зібралось майже 600 студентів і робітників, що належали до партії соціал-демократії. Про співчуття жертвам революційного руху в Росії і про заворушення в Росії говорили на мітингу М.Ганкевич і С.Вітик [34, С.1].

Під керівництвом українських і польських соціал-демократів відбулися демонстрації 23 жовтня у Львові. Депутація від 20-тисячної демонстрації звернулася до маршала сейму С.Бадені з петиціями про реформу виборчого права і права українців. 50-тисячна демонстрація направилася до намісництва, де представники обох партій І.Дашинський і М.Ганкевич подали петицію намісникові А.Потоцькому про реформу виборчого права [35, 1].

Підприємства Львова в цей день не працювали, були закриті магазини і ресторани, зупинився транспорт.

У середині листопада революційний рух в Галичині, як і по всій Австрії, вступив у нову стадію розвитку. Лозунг загального політичного страйку перетворився з агітаційного лозунга в лозунг-директиву [20, 92].

28 листопада в день відкриття сесії австрійського парламенту почався генеральний страйк робітників Австро-Угорщини. В Галичині події розгорталися стрімко. Майже всі промислові підприємства припинили роботу. Наляканий уряд змушений був оголосити проєкт виборчої реформи.

Під впливом робітничого руху в краю широкого розповсюдження набуває і селянський рух. Боротьба селян за свої права й інтереси проявлялась в двох основних формах: страйковій і вічевій. “Тих віч і мужицьких зборів, скликаних лише в одній Східній Галичині протягом місяця було понад 500” [3, 7], – відзначив один з лідерів УСДП С.Вітик.

Головний акцент боротьби в даний момент українська соціал-демократія переносила на реформу виборчого права. Так, на II з'їзді УСДП С.Вітик закликав збирати віча, “не проголошувати аграрних страйків, бо поки що шанси реформи добрі” [5, 9]. Подібну позицію займав і І.Дашинський: “Нашим ворогам було б

дуже бажане виникнення безпорядків... Покажемо, що українські селяни – це свідомо, організована сила, яка вдарить тоді, коли партія скаже!” [23, 2].

У цьому дусі з'їзд і прийняв резолюцію, де було підкреслено, що в інтересах боротьби за загальне, рівне, безпосереднє виборче таємне право збори тепер повинні проходити спокійно і розважливо [15, 9]. Керівництво австрійської соціал-демократії гаряче схвалило виступ С.Вітика і рішення з'їзду УСДП.

Але сільськогосподарські страйки набули широкого розмаху навесні 1906р. [9, 159]. Хоч селяни піднялись на боротьбу під впливом робітників, але, як правильно відзначає польський дослідник В.Найдус, “...керівна роль пролетаріату у селянському русі проявлялася стихійно, часто безсвідомо” [13, 83]. Страйки 1906 р. тим відрізнялися від страйків 1902 і 1903 рр., що селяни, крім економічних вимог, ставили також і окремі політичні – зокрема про реформу виборчого права, що свідчило про зростання їх свідомості [20, 105]. Боротьба селян проти поміщиків, які були переважно поляками, і збройної сили габсбурзької держави надавали їх виступам національно-визвольного характеру. Отже, аграрне питання, як відзначає В.Найдус, було тісно зв'язане з національним [13, 84].

Більшість сільськогосподарських страйків все-таки закінчилась перемогою страйкуючих. Багато поміщиків змушені були значно підвищувати робітникам зарплату, зменшувати норми роботи та ін [14, 84].

Під тиском народних мас різних національностей уряд Австро-Угорщини змушений був запровадити в січні 1907 р. виборчу реформу. Отже, всі ті гігантські зусилля, які скеровувала українська соціал-демократія поряд з іншими соціал-демократичними партіями, увінчались бажаним успіхом. Але радянські історики 50-70-х років вперто називали партію українських соціал-демократів угодовською, опортуністичною, а їх самих – агентами буржуазії в робітничому русі.

- П. ЛОДА.Ф.350, оп.1, спр.2456.
ПІ. ЛОДА.Ф.350, оп.1, спр.3257.
IV. ЦДДА України в м.Львові. – Ф.146, оп.4, спр.3624.
V. ЦДДА України в м.Львові. – Ф.331, оп.1, спр.46.
VI. ЦДДА України в м.Львові. – Ф.362, оп.1, спр.76.
1. Будзиновський В. Руский страйк в 1902 році. – Львів: Б.в., 1902. – 85 с.
 2. Відозва // Воля, 1902. – № 14, 15.
 3. Вітик С. Під теперішню пору. – Львів: Б.в., 1906, – 15 с.
 4. Вітик С. Як поступати в часі страйку? Львів: Б.в., – 1906, – 16 с.
 5. Друга конференція УСДП. Реферат С.Вітика // Воля. – 1906, – № 3-4.
 6. Історія Львова. – К.: Наукова думка, 1984. – 412 с.
 7. Каковський К. На шляху до Великого жовтня. Страйковий рух в Галичині кінця XIX – початку XX ст. – Львів: Видавництво Львівського ун-ту, 1970. – 155 с.
 8. Каковський К. Страйк нафтових робітників Бориславського басейну в 1904 р. // З історії західноукраїнських земель, вип. 2. – К.: Держполітвидав, 1957. – С. 153-162.
 9. Компанієць І. Становище і боротьба мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900-1919 роки). – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1960. – 371 с.
 10. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Б.в., 1993. – 200 с.
 11. Львівські криваві дні // Воля. – 1902. – № 10, 11, 12.
 12. Макарчук С.А. Этпосоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Вища школа, 1983, – 255 с.
 13. Найдус В. Влияние первой русской революции на революционное движение в Галиции // Вопросы истории. – 1956. – №4, – С.71-86.
 14. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 184 с.
 15. Резолюція з'їзду // Воля. – 1906. – № 3-4.
 16. Франко І. Отвертий лист до галицької української молодіжи // Літературно-науковий вісник, т.ХХХ, кн.IV. – Львів, 1905. – С. 11-12.
 17. Хлопський страйк. Написав Вяч.Будзиновський. – Чернівці: Б.в., 1897. – 50 с.
 18. Що далій робити? Відозва в справі великого страйку хлопського. Написав Семен Вітик. – Львів: Накладом редакції “Воли”, 1902. – 70 с.
 19. Яцкевич Є.А. Піднесення революційного руху в Східній Галичині в 1901-1902 рр. // З історії західно-українських земель. К.: Декржполітвидав, 1958. Т.III. – С. 60-68.
 20. J.Buszko, H.Dobrowolski. Udział Galicji w rewolucji 1905-1907. – Kraków: b. w., 1959. – 150 s.
 21. Czerwona fala na Czerwonej Rusi // Naprzód. – 1903. – № 86.

22. Hankiewicz M. Ostatni wypadki w zgromadzeniu ludowym we Łwowie dnia 20-go lutego 1905 roku (według stenogramu) // Promień, 1905. – № 3. – S. 5-33.
23. Kongres ukraińskiej socjalnej demokracji we Łwowie // Naprzód. – 1906. № 29.
24. 36. Najdus W. Podłoże ruchu burżuazno-demokratycznego w Galicji w przededniu rewolucji 1905-1907 roku // Przegląd Historyczny. - T. XLVI, Zeszyt 1-2. – 1955. S.41-90.
25. Naprzód. – 1906. – № 124.
26. Naprzód. – 1903. – № 86,
27. Naprzód. – 1904. – № 220.
28. Naprzód. – 1905. – № 26.
29. Naprzód. – 1905. – № 27.
30. Naprzód. – 1905. – № 29.
31. Naprzód. – 1905. – № 119.
32. Naprzód. – 1905. – № 120.
33. Naprzód. – 1905. – № 122.
34. Naprzód. – 1905. – № 187.
35. Naprzód. – 1905. – № 292.
36. Ostapczuk J. Strajki agrarne // Naprzód. – 1905. – № 85.
37. Podręcznik statystyki Galicji. T.8. – C.1-2. – Lwów: b.w., 1905. – S. 300.
38. Występ Hankiewicza na narodnem zebraniu 20 lutego 1905 r. // Naprzód. – 1905. – № 74.
39. Zebranie robotników budowlanych we Łwowie // Naprzód. – 1905. – № 210.

Орест Босак. Активизация рабочего движения и массово-политическая деятельность в Галичине в начале XX в. На основании многочисленных источников показаны различные направления революционно-демократического движения: борьба рабочих против эксплуатации, борьба крестьян против остатков крепостничества, национально-освободительное движение. Выдающимися проявлениями этой борьбы были кровопролитные события во Львове, массовые аграрные забастовки, бориславская забастовка, борьба за украинский университет во Львове, движение за реформу избирательного права и права украинцев.

Orest Bosak. Activization of workers' movement and mass-politic activity in Eastern Galitlia at the beginning of the XX th century. Looking through various sources of information you can see different ways of the revolutionary and democratical movement:

struggle of the workers against exploitation, fight of peasantry against remainder of slavery, and national-liberational movement. The greatest manifestations of this struggle were bloodshedding events in Lviv, mass agrarian strikes, Boryslav's strike, struggle for Ukrainian university in Lviv, movement for the reform of the elective right and right of the Ukrainian people.